

Makale Gönderim Tarihi: 18.01.2021 Makale Kabul Tarihi: 22.03.2021

Yayın Değerlendirme

Emine YİĞİT ARAS*

Kutsal Şemsiye-Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları (The Sacred Canopy), Peter L. Berger, çev. Ali Coşkun. Baskı: İstanbul: , İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

1929 Viyana doğumlu Peter L. Berger, meslektaşı Thomas Luckman ile "gerçekliğin toplumsal kuruluşu" kuramını ortaya koyan, fenomenolojik bakış açısına sahip önemli bir toplumbilimcidir. O, Kutsal Şemsiye adlı kitabında yapmaya çalıştığı şeyi; dini, tarihi bir veri olarak anlamak yönündeki sosyolojik yargıyı bertaraf etmek şeklinde açıklar. Berger, dinin sosyal hayatta görünürlüğünün giderek azalması, kaybolması anlamına gelen dünyevileşme sürecinin zorunlu olarak evrensel, karşı durulmaz veya geri döndürülemez bir süreç olmasa da toplumun belli alanlarında dinin kaybolması şeklinde etkili olacağını düşünmektedir. Dini konularda araştırma yaparken metodolojik ateizm/metodolojik şüphe üzerinde durarak, bu yolla çalışmalarımızı ampirik bir temele oturtabileceğimizi savunur.

Kitap, sistematik ve tarihi unsurlar olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Sistematik unsurlar olarak, çalışmanın teorik kısmının ortaya koyulduğu, din ve dünya kurma/ koruma, teodise ve yabancılaşma konuları üzerinde durulmaktadır. Sekülerleşmenin asıl tartışıldığı bölüm olan tarihi unsurlarda ise dünyevileşme ile dünyevileşmenin makuliyet ve meşruiyet sorunları ortaya konulmaktadır.

Din ve dünya kurma isimli birinci bölümde Berger insanın toplumsal bir varlık olduğunu, bireyin toplumu, toplumun da bireyi etkilediğini ifade etmektedir. Berger'in diyalektik sürecin anları/durumları olarak tanımladığı kuramının anahtar kavramları; dışsallaşma, nesnelleştirme ve içselleştirme.

Atıf: Aras, Emine Yiğit. "Peter L. Berger, Kutsal Şemsiye-Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları". *Frat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26:1 (2021): 263-267.

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Sosyolojisi, ygt.emne@gmail.com. ORCID: 0000-0001-6532-5170

Bireylerin toplumu yaratması dışsallaştırma; gündelik hayatlarını kendilerinden bağımsız bir gerçeklik olarak algılaması nesnelleştirir. İçselleştirme ise bireyin, nesnel kendi yapması, toplumsallaştırmasıdır. Berger, insanın ancak toplumu oluşturan bu üç aşamadan geçtikten sonra toplumsal olarak kendini var edebileceğini ifade eder.

Toplumsal kurumların devamlılığı ve bireylerin tek tek çıkarlarını koruyarak sosyal kontrolü sağlamak için kanunların, yasaların ve normların var olması gerekir. Yasallaştırmanın alanı dininkinden çok daha geniştir ve dini yasallaştırma, beşerî açıdan tanımlanan realiteyi kutsal bir realiteye bağlamak demektir. İnsanlar, kurumsal düzene iştirak etmekle ilahi kozmosa da katılmış olur. Yönetici tanrı adına konuşur, bireye müdahale edebilir. Kurumlar, roller kutsanır, ölümsüzleştirilir.

İlahi adalet sorunu başlıklı üçüncü bölümde teodise sorununun bireysel ve toplumsal yönleri üzerinde durulmaktadır. Birey, kendi toplumunun anlam veren düzeni içerisinde kendi kendini kaybedebilir ve bu anlam şemsiyesi, bireyi her türlü acıdan koruyacak derecede geniş olduğu için acı daha çok dayanılabilir ve korku daha az bunaltıcı hale gelir. Teodise anlayışının topluma ve bireye sağladığı kazançların üzerinde durularak, teodisenin insanlara isyan etmemeleri için bir nevi afyon etkisi olduğu vurgulanır. Berger, toplumsal eşitsizlikleri yasallaştıran teodiseler üzerinde de durmaktadır. Kişi ölse bile yaşadığı topluluğun/vatanın ebedi olarak kalacağı düşüncesini ortaya koyan özdeşleşmelerin, daha fazla kurumsal özdeşleştirmelere gerek duymaksızın gizli bir teodiseyi barındırdığı ifade edilir. Yine teodisenin, insanlar tarafından kâinatın ritmine katılmak olarak anlamlandırıldığı ve insan ile kâinat arasında ontolojik bir sürekliliği yansıttığı ifade edilir. Teodise ve mistisizm ilişkisi bağlamında "her şeyin tanrı olduğu veya tanrıda olan her şeyin güzel olduğu" şeklindeki mistik düşüncelerin teodise sorunu irdelenir. Berger, nefis terbiyesi, zühd, nefse eza ile bütünleşen mistisizmin, her unsurunda güçlü bir mazoşist unsur olduğunu belirterek, Mevlana'dan, ölmeden önce ölmek kabilinden bir açıklama ile teodise ve mistizm ilişkisini örneklendirmeye devam eder. Devamında ise Hinduizm'in kast sistemini meşrulaştıran "karma samsara" inanisinden bahsederek bu kavramın sistemdeki eşitsizlikleri açıklayan bir inanış olduğunu söyler. Bölümde teodise çeşitlerinden de bahsedilmektedir. Acı çeken kişilerin vakti gelince teselli edilip, karşılığını alacağını düşünen görüş ile Mesih'in geleceği ve halihazırdaki haksızlıkların parlak bir gelecekte son bulacağını vurgulayan görüş ve kurtuluş vaadinin öbür dünyaya ait terimlerle ifade edildiği görüş bunlardandır. Berger, kâinatın, iyilik ve kötülük mücadele alanı olduğu görüşünü de teodisenin bir diğer yönü olarak ifade eder. İyiliğin iyi, kaosun ise negatif güçlere nispet edildiği ve insanın bu mücadelede sadece tarafını belli etmesi

gereken bir "iştirakçi" olduğu anlayışı teodise sorununa geliştirilmiş bir bakıştır. Batıda bu düalizmin, gnostisizm olarak ortaya çıktığı ifade edilerek, insanın günahı, sorusunun ilahi adalet sorusunun yerini aldığı söylenir. Berger, "Tanrı buna nasıl izin verebilir" sorusunun, "İnsan nasıl olur da böyle davranabilir" şeklindeki dönüşümünü ve Hristiyan teodisenin batılı insanın bilincinde uğradığı çözüme ile bunun bir devrim çağına başlangıcı olarak vurgulandığını ifade eder.

Din ve yabancılaşma konulu dördüncü bölümde, yabancılaşma "birey ile onun dünyası arasındaki diyalektik ilişkinin bilinçte kaybolduğu süreç" olarak tanımlanmaktadır. Bu kısımda yabancılaşmadan tam olarak kastedilenin, bireyin kendini tanımaması ya da kendinin farkına varamaması değil, dünyada var oluş sebebini unutması ve kendi öz değerlerinden uzaklaşmasıdır. Berger dinin tabiatındaki yabancılaştırma gücüne işaret ederek, bireyin, özüne yabancı olan şeyi kabul ettiği ve içselleştirdiği için kendine de yabancılaşmasını ve "anlamın kaybolmasını" ifade etmektedir. Berger'e göre ancak yeniden anlamın keşfedilmesi ile bir bilgi sisteminin yeniden kuruluşu bu ulusların yabancılaşmasını hafifletebilir. Berger'e göre yabancılaşma anomiden tamamen farklı bir olaydır ve din insanlık tarihi boyunca anomiyeye karşı en etkin siperlerden biri olmuştur. Yine din en güçlü yabancılaşma aracı olduğu için çok güçlü bir yasallaştırma aracı da olmaktadır. Dini yasallaştırmanın getirdiği temel çözüm, insani ürünleri insanüstü veya insan dışı olgular haline dönüştürmesidir. Buna göre insan tarafından kurulan dünya onun insan ürünü oluşu inkâr edilerek açıklanır. Örneğin yabancılaşma da evlilik katilen bir insan aktivitesi olarak algılanmaktan çıkarak, tanrıların kutsal evliliğinin taklitçi bir kopyası haline dönüşür. Bütün bunlara ek olarak Berger'e göre dinin tarihte hem dünya idame ettirici hem de dünya sarsıcı bir güç olarak görüldüğü söylenebilir.

Kitabın tarihi unsurlarının yer aldığı bölümde dünyevileşme süreci kapsamlı bir şekilde tartışılmaktadır. Sekülerizasyon tanımının başta din savaşlarından sonra arazi ve emlakın kilise otoritelerinin gözetiminden çıkmasını ve roma dini hukukunda tarikatlardaki müridin dünyaya yönelişini belirtmek amacıyla kullanılmakta olduğu belirtilmektedir. Berger, sekülerleşme kavramının yerine göre müspet, yerine göre menfi çağrışımlar ifade eden, oldukça yüklü ideolojilere sahip bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda sekülerleşme kavramı kilise yanlılarına göre, Hristiyanlıktan uzaklaşma ve dinsizleşmeyken; modern insanın bakış açısına göre, zihnin dini vesayetlerden kurtuluşu anlamına gelmektedir. Berger, sekülerleşme süreçlerinin iyi veya kötü karşılanmasının, tarihçi veya sosyoloğun, söylem dünyasına yabancı bir yaklaşım olduğunu ve bir sosyoloğun bu süreci Hristiyanlığın bir başarısı veya yozlaşması şeklinde açıklamadan da tasvir etmesinin mümkün olduğunu belirtmektedir.

Berger, sekularizasyon kavramıyla toplum ve kültür alanlarının, dini kurumlar ve sembollerin egemenliğinden çıkarıldığı süreci kastetmektedir. Bu süreç sanat, felsefe ve edebiyatta, dini içeriklerin kayboluşu ve bilimin dünyada özerk ve tamamen seküler bir bakış açısı olarak yükselişinde gözlenebilir. Yani sekülerleşme kültürel ve düşünsel hayatın tamamını etkiler. Bununla birlikte sekülerleşmenin öznel yanı da bilincin sekülerizasyonudur. Berger'e göre bilinç sekularizasyonu, modern batının dini açıklamalardan yararlanmaksızın dünyayı ve kendi öz yaşamlarını yorumlayan, gittikçe artan bireyler ürettiği anlamına gelir. Sekularizasyon, modern toplumların küresel bir olgusu olarak görülse bile, hepsinde tek ve aynı anda yayılmamıştır. Berger'e göre bu süreç farklı insan topluluklarını farklı biçimde etkilemiştir. Berger, Amerikan Birleşik Devletleri'nde sekülerleşme sürecinin üzerinde durarak, kilisenin hala çok merkezi sembolik bir konumda yer almasının sebebini, kiliselerin bu konumu kendilerini büyük ölçüde dünyevileştirmek suretiyle korumayı başardığı şeklinde ifade eder. Batılılaşma ve modernleşme süreçleri ile aynı dünyevileştirici güçlerin artık evrensel bir hal aldığı gözükmemektedir. Yine modern kitle haberleşme ve ulaşım araçları ile ortaya çıkan heterojen turist yığını ve insan çeşitliliği bu sürecin sebepleridir. Ayrıca Berger'e göre, din karşıtı Marksist söylemler kadar din yanlısı söylemler ve modern bilimin durumu, dünyevileşme sürecini etkilemiştir. Görülüyor ki sekülerleşmenin tek nedencilik ile açıklanması olanaksızdır. Berger, bu tartışmada amacının batıdaki dini geleneğin, ne ölçüde kendi içinde dünyevileşmenin tohumlarını taşıdığı, sorusuyla ilgilenmek olduğunu ifade etmektedir. Berger, modern dünyanın kurulmasında Protestanlığın özel bir rol oynaması üzerinde durarak, Protestanlık ve Katoliklik karşılaştırması yapmaktadır. Berger, Protestanlığın, sekularizasyonun önündeki setleri açarak, meleklerin olmadığı bir gökyüzünü astronominin müdahalesine açık hale getirdiğini belirtmektedir. Bu anlamda Protestanlık, sekularizasyonun tarihi, açısından kesin bir başlangıç oluşturur. Yine Berger, Protestanlığın dünyevileştirici gücü potansiyelinin, yeni bir şey mi yoksa onun köklerini daha ilk dönem Kitab-ı Mukaddes geleneğinin öğelerinde mi bulunduğu sorusunu derinlemesine tartışmaktadır. O, sekülerleşmenin köklerinin eski İsrail dinine ait, eldeki en erken kaynaklarda aranması gerektiğini ifade eder ve yeni dünyanın büyüünün bozulmasının, eski ahit ile başladığını iddia eder. Burada Berger, Yahudi ekonomik ahlakının gelişimi ve onun modern kapitalizmin ortaya çıkışıyla ilgisi olup olmadığıyla ilgilenir.

Bölümde ayrıca dünyevileşme ve çoğulculuk arasında derin bir bağın olduğu ifade edilmektedir. Dünyevileşmenin, dini gelenekleri tekelsizliği bırakmaktan vazgeçmeye zorlamak suretiyle çoğulcu bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Dünyevileşmenin bir sonucu olarak dini gruplar, devrimci, milliyetçi,

ideolojik hareketler veya bireysellik ve cinsel özgürlük gibi din dışı rakiplerle, dünya tanımlama konusunda mücadele etmeye zorlanır. Berger'e göre bağlılık bir gönül işidir ve hiç de değişmez bir şey değildir. Netice itibarıyla daha önce dayatılan, dini gelenek, bundan böyle adeta satın almak zorunda olmayan bir müşteriye, pazarlanan bir maldır. Burada çoğulcu konum, her şeyden önce bir pazar konumudur ve orada dini kurumlar, birer teşhir merkezi haline gelirken, dini geleneklerde birer tüketici malları haline dönüşür. Dini aktivite de pazar ekonomisinin mantığına göre belirlenmeye başlar. Bu süreci, dini grupların tekel olmaktan çıkıp rekabetçi pazarlama merkezlerine dönüştürülmesi takip eder. Berger'e göre, rekabetçi bir ortamda hasılat elde etmek için katlanan baskı, doğal olarak sosyo- dini yapıların rasyonelleştirmesini zorunlu kılar.

Bölümde ayrıca kiliselerdeki kartelleşmeden ve zümre egemen yapılaşma yönündeki eğilimden söz edilmektedir. Dini içeriklerin birer moda konusu haline gelmesi, dini geleneğin düşmanı olan değişimin, her alanda ve çok hızlı yaşanması ile dini gelenekleri değişmez bir hakikat olarak korumanın giderek güç olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla "tüketiciler", dünyevileşen bilinç ile uyumlu dinî ürünleri tercih etmektedirler.